

Людмила Литвинюк

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ПЕРЕПЕЛЯКА

У статті об'єктом дослідження постає пейзажна лірика, своєрідне трактування якої розкриває головну прикмету мистецько-філософського світогляду Івана Перепеляка. Увагу зосереджено на осмисленні та розкритті письменником соціальних проблем епохи.

Ключові слова: концепція, поетика, лірика, етюд, пейзаж, феномен, традиції.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. докорінно змінив принципи традиційного осмислення соціального буття суспільства та людини. Прагнення сказати нове змушувало філософів, письменників, художників, науковців шукати необхідні форми вираження та використовувати можливості, закладені у структурі буття, що постає у філософській думці як концепція (позитивізм) системи інтелектуальних та образних інтродукцій (іраціоналізм) і як текст взагалі (сучасний пост-модернізм).

«Наша література – то література гордих і прекрасних ідей та образів, то література людяності, – а це ж так прекрасно!» [11, 1]. Творчість митців, що прийшли в другій половині ХХ ст. (І. Драч, М. Вінграновський, Л. Костенко, В. Коротич, В. Симоненко, В. Коломієць, Б. Олійник органічно виросла з тих традицій, які розвивали старші майстри (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, М. Бажан, А. Милишко, М. Нагнибіда, В. Мисик), котрі ще раніше відчували, «Як нове життя нового прагне слова» [11, 2]. На сьогодні залишається багато поетів, які мало відомі поколінню ХХІ ст. і яких було б необхідно вивчати і досліджувати. Одним із них є і Іван Перепеляк, котрий починав свою поетичну стежку з 60-х років ХХ ст. і який творить донині. Увага до особистісного начала в людині, до її внутрішнього, духовного світу, пошуки гармонії між громадським і особистим, між інтересами особи і суспільства – ось що характеризує творчість поета. Поезія 1970-х років взагалі позначена поглибленою увагою до проблем: людина як творець, її місце в житті, її взаємини зі світом; відповідальність поета-громадянина перед суспільством. Ці роки стали часом якісного зростання багатьох відомих уже майстрів, котрі продемонстрували у своїх нових творах «якість нову не тільки для них самих, а й для всієї нашої поезії» [11, 8].

За часів становлення І. Перепеляка як поета українська література переживала не кращі роки, вона розвивалася під пильним оком цензури. Найсміливіші рукописи осідали у видавництвах чи власних шухлядах, значна перевага надавалася російському слову. Безумовно, кожний справжній митець корениться в рідному, національному

ґрунті, народна словесна стихія є джерелом тих багатих і щедрих асоціацій, які постають зі сторінок зачарованого світу поетової уяви. Тому пейзаж є надзвичайно важливим елементом композиції його художніх творів. Він не тільки увиразнює його структуру, а й дозволяє краще зорієнтуватись у просторі й часі певного твору, допомагає зрозуміти внутрішню суть героїв, їхні душевні поривання. Визначними майстрами пейзажних описів в українській літературі є І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, М. Коцюбинський, О. Гончар, М. Стельмах, Є. Гуцало, Л. Костенко, М. Вінграновський та ін.

Отже, мета дослідження полягає у поглибленому аналізі природи художньо-образного мислення І. Перепеляка в контексті духовних осягнень людського буття; цілісний і комплексний аналіз картини художнього світу поета.

Пейзажна лірика І. Перепеляка – це своєрідна мистецька концепція українського пантеїзму. Особливий чуттєвий спектр у художньому світі митця огортає спогади, пам'ять про пережите, цим і прикметна, наприклад, пейзажна лірика. Чуйний до будь-якої деталі буття, усвідомлюючи єдність мікросвіту особистості й макросередовища, поет зближує в лірико-психологічному просторі довершеність картин природи і красу сучасної динаміки життя. Він не апелює до гострих тем, не акцентує на них, не виводить їх на передній план, найчастіше навіть не згадує про них – він спілкується з природою по-своєму, не опосередковано, не споглядаючи її збоку. Вона присутня в ньому як внутрішнє виповнення душі. Те, що поет відкриває в природі, те, що він у ній бачить і чує, буває живим почуттям її зв'язку з людиною. Цим самим він підносить все високе, шляхетне, ніжне і чисте, що існує в людині, що робить її духовною. Адаже в його очах природа – це основа основ суті людини. Із втратою любові до рідної землі втрачається і щось гуманістичне в людині, адже, як влучно словився Д. Лихачов, «не берегти рідної природи – це те ж саме, що не берегти рідної культури» [5, 43].

У поетичних творах І. Перепеляка, як правило, відношення «пейзаж–людина» в художньому творі будується на принципах так званого

психологічного паралелізму – контрастного протиставлення або зіставлення картин природи з душевним, емоційним станом людини: «*Природа акомпанує людським переживанням. Вона акомпанує так тонко, немовби вона не природа а душа; іноді її акомпанемент побудований на консонансах (гроза в душі і на небі), іноді на дисонансах (душевна гроза під синім небом)...*» [5, 18]. Інколи пейзаж символічно узагальнює, емоційно виражає наслідки тих чи інших духовних пошуків героїв художнього твору, найчастіше виступаючи в ролі емоційно значущого фіналу твору або ж, навпаки, «відкриваючи» собою твір, задає емоційний тон.

Пейзаж відображає психологію національного мислення, національний світогляд. Українська література має цьому безліч підтверджень. І не тільки література, а й фольклор, де, скажімо, калина, явір, тополя – образи, що уособлюють характерні національні якості людини, її світовідчуження. Переосмислення фольклорної традиції реалізується в особливій метафоричній пейзажній ліриці І. Перепеляка («Пропахли луки духом різнотрав'я»). Єднання людини і природи, поетизація рідного довкілля аж до сакралізації простору Батьківщини, медитативні спостереження, образ-символ жита («Колосок») передають ідею вічності життя, краси, неперервності, генетичної єдності роду. Він один із тих митців, для яких тема природи завжди на чільному місці, природа для поета є предметом художнього осягнення складних взаємостосунків між ним, природою і людиною. Тим більше, що природу він сприймає надзвичайно тонко, розуміє її. Яскрава образність, метафоричні прийоми – «*дзвонять роси в травах*», «*туманів бродить череда*», «*стука пісня*», «*дорога поспішає*», «*засинає вода*» – допомагають глибше сприйняти красу довколишнього світу. Образ осені персоніфікований, вона може відчувати, як людина: все оповите сумом, печаллю. Здається, переплітаються почуття настрою осені, а отже, й людини. Така поезія може звучати й оптимістично, тоді, зрозуміло, в ній утверджується думка: життя прекрасне, і справжнє людське щастя неповне без втіх та радощів, що дає нам спілкування з природою.

Авторське бачення стосунків людини з природою лягло в основу концепції духовного образу живого світу І. Перепеляка як енергетичного центру світомислення сучасної людини, який забезпечує щирий контакт зі сферою сакрального. Зв'язок із природою рідного краю у поета багатаспектний, розгалужений спорідненими мотивами «людина—час», «людина—природа—духовність», «дух—матерія». Поет стверджує своїм словом, що буття індивіда в просторі цивілізаційних деформацій загрожує відсутності етичної основи модерного діалогу, котрий він намагається відлагодити власним мистецтвом, створюючи

гармонію неперебутнього. Пейзажні твори митця справляють враження чогось небуденного, освіжаючого душу. Зримо постає чарівна українська природа. Універсальність окремих образів – степу, води, неба, дороги – в мистецькому оприявленні безнастанно нарощує свою значимість від фольклорних інтерпретацій до авторських моделей світобудови. Образи позначені особливою органічністю буття в українському поетичному світі завдяки сталій архетипичній основі й здатності модифікуватися в нових контекстах.

Ліричний герой – людина, залюблена в рідний край, – наче зливається з природою. Перед нами постає малюнок, зроблений ніжними акварельними фарбами: «*Верба плакуча в ріку задивилась. / Чи не за літом тяжко зажурилась? / Сурмлять за обрій журавлів ключі: / Схилилась осінь в неба на плечі*» [10, 297]. Ліричний герой, усвідомлюючи себе в житті, пізнаючи свої духовні джерела, першокорені роду, доходить до значущих висновків, зіставляючи людське буття з живими процесами природи, її діалектикою, самооновленням, її незахищеністю. Модель людського життя і модель буття природи існують не осібно одна від одної, а створюють між собою гармонію. Той, хто цю гармонію намагається осягнути, виходить на шлях пізнання істини, на шлях відкриття для себе чогось дуже важливого і суттєвого. Цей спосіб художнього трактування пейзажних сюжетів для І. Перепеляка дуже суттєвий. Ті моменти, які поет бере зі сфери людського життя, і ті явища природи, з якими він їх порівнює, справді мають щось близьке, спільне. Наприклад, пейзаж річки завершується в нього таким висновком: «*Ріка тече повільно в берегах, / А може, в мареві лише здається / На березі крутім димить полин / І хвиля котиться гаряча різнотрав'я...*» [10, 115].

Прекрасні пейзажні етюди «Гарячий дух акацій і любистку...», «Пахне поле гречкою і м'ятою...», «Роса на обеліску», «Ген, отам, за синіми вітрами...», «Коли зоря запалює зорю...», «Пропахли луки духом різнотрав'я...», «Поклало море в узголів'я ніч...», «До крайнеба розпростерлось поле...», «Весняна акварель» переконують, що близькість до природи духовно збагачує людину. Назви поезій говорять самі за себе. Природа у поета одухотворена, вона є відголоском душі людини, її почуттів та переживань. Автор широко використовує уособлення, щоб показати єдність людини і природи. Образ природи в її символічному уявленні створює асоціативне, чуттєве підґрунтя для визначення людської сутності; саме багатоплановість символічного значення сприяє об'ємному змалюванню навколишнього світу.

Письменник В. Мисик високо оцінив першу збірку поета: «*Давно з цікавістю стежу за виступами в пресі молодого поета Івана Перепеляка. Недавня збірка його "На березі світання" дає підстави сподіватися, що в літературу нашу*

увійде нове ім'я» [5, 64]. Іван Михайлович залишився сільським поетом – поетом пшеничних ланів, ластів'їного лету, сільської вечірньої вулиці. Як свіжо, проникливо написані «Ластівки»: *«Дивувалося з цікавістю село: / Ще пташок так рано не було / Низько у доземному поклоні / Ластівки літали в Оболоні. / Шебетали в гніздах ластівки. / Раді, що здолали шлях такий: / Все їм довелось за морем бачить. / Ластівки щебечуть, / Наче плачуть»* [10, 118] – так по-своєму, вдумливо, лірично, відкрив нам поет ще одне розуміння цієї пташки в рідному селі.

Пейзажі І. Перепеляка переважно літні й весняні, він любить зображати природу тоді, коли вона уповні розквітає та пишається усіма барвами. Його пейзажі наповнені зоровими образами, але він прагне й ще почути: *«Птаха скрикнула бенетежно, / Вдарила крилом / Над плесом – / Аж луна пішла»* [10, 249].

У митця персоніфіковані серпень і Дніпро, степ і деревій; традиційні верба і ружа, гаряче літо і навіть власне щастя, котре лишається жити в поетичному тексті. Спостереження поета, втілені у словесні образи, дозволяють гнучко відобразити картини природи, вчать любити батьківщину. Людина, що навчиться навесні обминати вільхову сережку, аби не порушити красу світу, не здатна завдати цій землі лиха й підноситься як громадянин у своїй естетичній досконалості. Мотив самозаглиблення, самовираження, емоційного злиття з природою домінує у віршах «Пам'ятаю ніч», «Гарячий дух акацій і любистку», «Над Сулою-рікою»; глибоке осмислення – у поезії «Берег». І. Перепеляк належить до тих поетів, котрі, як правило, не фіксують «конфлікти» між людиною і природою, а шукають свідчень гармонії у їхніх стосунках: *«В гармонії з Природою жила, / Теж будучи частиною Природи! / Тому дива й творила всім на подив / З благословення першоджерела...»* [10, 319].

Для творчості цього автора характерний пейзаж, так би мовити, пастельного плану, де барви і тони слова фіксують якусь мить чи стан у природі, уяскравлюють пейзаж «оживлений», персоніфікований. Тут твориться особливий світ зі своїми смислами, таємницями, законами. Світ високої довіри та невідомої любові: *«Чи думалося над Сулою коли-небудь? / Святково обернувся буденний світ. / На березі осінній пізньоювіт / З морозом не опав! / Ген відступає порожнеча літ, / І дощ холодний заховався за крайнебо...»* [10, 164].

Взагалі у І. Перепеляка відсутній пейзаж поза людиною. Для нього він – рух, діалектика життя, людський передчуття, пізнання таємниць світу, образний вияв філософських концепцій. Природа у нього – це істинність естетична, це віра у вічне, а в результаті – віра в людину, що живе в оточенні краси – у світі природи – і сама стає красивою у своїх вчинках. Духовне ество віршів

митця якраз і витворюється багатством чуттів людської душі, її найніжнішими переливами. Поетові властива загострена увага до матеріалу, який стає предметом його розмови. Як у природі існує абсолютний музикальний слух, так і в Івана Перепеляка є абсолютне чуття об'єкта поезії, абсолютна загостреність зору. Тепліших слів за ті, що він скаже, здається, бути не може. Вони зронилися із його серця і полинули у світ, як сама правда, як найвища і найчистіша любов, як добро, як ласка, як пісня, що ніколи не можуть бути недомовленими, що мають своє і тільки своє мовне оформлення: *«Зів'яли трави на лугах... / Ізолото журби / Прозорим листям обліта на річку голубу. / “А молодість не вернеться...” – співали ми “Журбу”, / Де на осіннім березі схилились три верби»* [10, 297].

Іван Перепеляк послідовно уникає спрощеного, одновимірного малюнка. Це пояснюється не лише естетичними, а й морально-етичними принципами його творчої поведінки. До кого б він не звертався – завжди відчувається прихильник багатопланового відтворення внутрішнього світу людини. Навіть тоді, коли поет розмовляє з природою, і людина, здавалося б, залишається поза його увагою. Однак і тут бачиться, що змальований у вірші пейзаж зігрітий та пройнятий людською ласкою: *«Безсмертний степ, як материнська пісня. / Весь день в роботі мій гарячий кінь. / Яке роздолля!.. А широчінь – / Вона була до мене, буде й пісня. / Я тут ступив у далі благовісні, / Ударить дзвін – в земну ввійду глибіню... / Світлитиметься ранків голубінь / У рідній Оболоні нині й прісно»* [10, 44]. Поет начебто «роздрібнює» зовнішній світ на складники. Йому треба цей світ вивчати, аналізувати, і для цього, зрозуміло, є найбільш виправданим метод членування. Ось так, відтворивши зовнішнє середовище, він заглиблюється у внутрішній світ ліричного героя, який не просто має свій «поетичний» зір, характер, а й вміє зіставляти контрастуючі поняття так, що в результаті виникає медитація: *«Тулось до вогнища, від ночі одвернувшись. А гіпнотичний палахтить вогонь / Гарячим світлом припада до скронь / Й неначе обніма нечутно душу. / Це поле сумнооке – даль полинна... / Чи ще в землі метал не перетлів? / У віковичній пісні журавлів / Звучить щось таємниче і билинне...»* [10, 35].

Поетичний світ І. Перепеляка ґрунтується на законах краси. Метафоризація реальності, персоніфікація живої і рукотворної природи – свідчення тонкої спостережливості поета, схильності до натурфілософії. Його пейзажна лірика перейнята думкою про єдність природи і людини, їхнє буття ліричний герой сприймає як динаміку горіння, що вносить у лірику митця темпераментність, силу духу, емоційну загостреність. Поет чуйний до природи. Сказати, що в ній він знаходить барви для поетичного вираження себе як людини,

для передачі ледь вловних душевних станів, було б не точним поясненням таких апелювань. Природа у нього – це вічна матерія, її рух, оновлення, а отже, її змінність людини, це потреба спілкування зі світом, це утвердження себе через красу, через гармонію: «Мінливий звук на плесах-луках / Душа зворушено вбира. / А він од радості та муки / То аж гримить, то завмира... / Вгаю то ніжно просвітліє / Од чистоти струнких беріз, / То про любов згадають воліє, / А то – зажуриться до сліз...» [10, 285]. Поет вболіває за природу, за ріки, які міліють, за живу колись воду, що стає отрутою, за здрібнілий колос. А всьому причиною – бездушні «...люди! Вже пора вам щось робити, так можна зовсім річку умертвити!..» [10, 301].

Феномен поетичного мислення І. Перепеляка в тому й полягає, що він концентрує в собі м'якість, витонченість барв і ліній образу, який, скільки

не діли його, лишається єдиним. Праукраїнський культ природи, виплеканий поетичним світомисленням наших предків, пронизаний максимальною експресією світопочування, оприявнює у слові потужну пантеїстичну орієнтацію. У цій єдності людини і природи криється особлива привабливість і життєвість української пейзажної лірики.

Природа у контексті творчості І. Перепеляка – світ багатовекторний, багатоаспектний. Минуле – сучасне – майбутнє перебувають у стані рівноправної проекції на живий, пульсуючий, мислячий, етично і національно визначений світ рідного континууму буття. Ранок і вечір, день і ніч, дерево і ріка, небо і земля – все одухотворене й осердечене рельєфним, відчутним на дотик, на колір і на запах словом, котре маніфестує впізнаний світ у безконечному часі

ДЖЕРЕЛА

1. Бандура О.М. Теорія літератури / О.М. Бандура. – К. : Рад. Школа, 1969. – 67 с.
2. Білецький О.І. В мастерской художника слова. Ч. 6: Изображение живой и мертвой природы // О.І. Білецький. Збір. праць : у 5 т. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 3. – С. 444–489.
3. Даниленко В.Г. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / В.Г. Даниленко. – К. : Академвидав, 2008. – 352 с.
4. Дністровий А. «Шістдесятники» – «дев'ятдесятники» : тяглість, розриви, конфронтація? / Анатолій Дністровий // Критика. – 2001. – № 10. – С. 18–20.
5. Іван Перепеляк. Матеріали до вивчення творчості поета в курсі «Українська література» для учнів загальноосвітніх шкіл та студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації : метод. посіб. / Упорядкування В.І. Ковальова ; передмова О.В. Ковалевського. – Х. : Майдан, 2002. – 196 с.
6. Перепеляк І.М. На березі світання / Іван Михайлович Перепеляк. – Х. : Прапор, 1976. – 23 с.
7. Перепеляк І.М. Над Сулою-рікою : поезії / Іван Михайлович Перепеляк. – Х. : Прапор, 1983. – 45 с.
8. Перепеляк І.М. Поезії та поеми : в 2 т. / Іван Михайлович Перепеляк ; передм. А. Яреценка. – Х. : Майдан, 2003. – Т. 1. – 428 с.
9. Перепеляк І.М. Поеми / Іван Михайлович Перепеляк. – Х. : Майдан, 2007. – 474 с. – («Поезія Слобожанщини»).
10. Перепеляк І.М. Тополина Оболонь : поезії / Іван Михайлович Перепеляк. – Х. : Майдан, 2011. – Том 1. – 488 с.
11. Прісовський Є.М. Українська радянська поезія 70-х років / Є.М. Прісовський. – К. : Знання, 1982. – 48 с.

В статтє об'єктом дослідження виступає пейзажна лірика, своєобразна трактовка котрою раскрываєт главную примету художественно-философского мировоззрения Ивана Перепеляка. Внимание сосредоточено на осмыслении и раскрытии писателем социальных проблем эпохи.

Ключевые слова: концепція, поетика, лірика, етюд, пейзаж, феномен, традиції.

The object of study in the article is a landscape poetry, original interpretary of which expends Ivan Perepeliak's artistic and philosophical outlook. The article focuses on the writer's understanding and displaying social problems of the epoch.

Key words: conception, poetics, poetry, sketch, landscape, phenomenon, traditions.